Mekansal Perspektiften Bir Semt Biyografisi: Vefa (1453-1775)

AYNUR CAN*

Giriş

Günümüzde kent mekanları ekonomik ve teknolojik gelişmenin bağımlı bir değişkem olarak inşa edilmekte ve dönüş/türül/mektedir. Bu hızlandırılmış, içeriğin imajla belirlendiği, değerlerin vitrine indirgendiği pratik mekansal oluşum ve dönüşüm içinde, kimlik göstergesi tarihi kent yapılarının önemi göreceli olarak artmaktadır. Batı dünyasında tarihi/kültürel mirası temsil eden kent yapılan, ayricalık, üstünlük ve övgü kavranılan ile kentlilerin bilişsel ve duyuşsal bilinçlerinde yer edinmiştir. Böylece kentlerde mekansal üretim ve tüketim, ekonomik ve teknolojik alt yapının, üst yapıdaki kavrama ve bilincinde oluş pratiği ile tutarlılık içinde gerçekleşmekte ve kent yaşamı sürdürülmektedir. Gömerimizi İstanbul yereline çevirdiğimizde, neredeyse Batı ile karşıtlık ilişkisi kurmaya aday bir tavırla karşılaşıyoruz. Gerek algı ve anlamlandırma dünyasının farklılığı, gerekse bundan yol aldığı düşünülen, kent yönetimine mekansal üretimde katılımın içeriği ve pratiği açısından kaotik, kopuk ve anlaşılmaz bir ilişki biçimi izlenmektedir.

İstanbul Vefa semtini konu edinen bu çalışmada, öncelikle, ***Niçin Vefa?*** sorusunun yanıtları üzerine tartışılmakta, ardından 15. yüzyıl ortası İstanbul'un fethi ile gelen ve 1800'lere ulaşan çizgide, Osmanlıtoplumunun Vefa semti örneğinde yaşadığı hayatın farklılıktan ve izdüşümleri mekandan izlenerek açıklanmaya çalışılmaktadır. Söz konusu mekanlar 15. yüzyıl ortası ile 18. yüzyıl son çeyreğine tarihlenen süreçte, kenti oluş-

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu öğretim Üyesi

turan toplumun ihtiyaçları ve talepleri ölçüsünde geliştirilmiş kentsel ya pılardır. Dönemi içinde tipik bu yapılar:

- Şeyh Ebu'l Vefa Külliyesi
- Darü'l Hadis Çeşmesi
- Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi
- Atıf Efendi Kütüphanesi
- Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi ve Sebili olarak belirlenmiştir.

Tespit edilen mekanlar tarihsel akış sistematiği içinde tek tek ele alınırken mekanın örgüüenme biçimi ve anlamım açıklayan, değişen toplumsal değerler sistemi ve yaşama biçiminin mekana yansımasını ve mekanla ilişkisini vurgulayan bir yaklaşımla, çözümlemeler ve tespitler yapılmaya; söz konusu tarihsel doku, görsel materyal eşliğinde okunmaya ve görünmeyen dünya, onu oluşturan koşullar ve unsurlar göz önüne alınarak, görünür kılınmaya çalışılacaktır.

I. Niçin Tarihi Kent Dokusu ve Osmanlı Vefa'sı?

Toplumlar, akan zamanın ritmine aldırmaksızın, bulundukları mekanları yaşadıktan düşünsel ve duygusal atmosferi adeta dondurarak inşa ederler. Osmanlı medeniyetine tanıklık eden coğrafya ve tarihsel süreçte, insan eliyle inşa edilen mekan ya da mimari mekan, şüphesiz, incelenmeye değerdir. Bunun sebepleri üzerine düşünürken zihnimizde ilk şekillenen, Osmanlı medeniyetinin ve dolayısı ile medeniyet anlayışının mekanda ürettiği ve biçimlendirdiği sorun çözme reçetesi ve bunun sunduğu fırsatların, ilgili literatürde yerini hak ettiği biçimde almadığı tespitidir. Küreselleşme süreci ile dünya, bir taraftan aynılığı tekrarlar gözükürken ye bu yollu kendini yeniden üretirken, diğer yandan dünyanın farklılıklara olan gebeliği ilerlemektedir. Modernlik sonrası dünyanın geldiği veya tıkandığı noktada, bazı temel kavramlann yokluğu hissedilmektedir. Postmodernite, çalışmaktan bitap düşmüş akim fısıltısı ile, bunların yitirdMerimizin arasında olabileceğini söylemektedir. Geçmişte yaşanan deneyimler, türlü veçhelerinden incelenmeye alınır, kavramlar yeniden şeldUendirilebilirse, onların yaşamrhlığma dair bir ipucu bulunabilir mi? İşte bu basamakta, «öz konusu kavramlara ev sahipliği yapan ve bu özelliği ile örnek oluşturan mekanların araştırılması ve onların farklı perspektiflerle incelenmesi gerektiği, mekansal deneyimi önemseyen bir yaklaşımla dile getirilmektedir.[1]

İstanbul kenti 1950'li yıllar itibariyle, kırsal alandan beslenen göçlerle yeni bir kendeşme sürecine girmiştir. Gelişen süreçte kent genişleyip, kentin silueti yeniden belirlenirken, kent dokusu büyük oranda tahrip olmuştur. Eski konut alanları neredeyse bütünüyle yok olurken, anıtsal yapılar kapsamında kültürel mirasın zenginliği, İstanbul'un dünyanın saydı kenüeri arasında yer almasına yetmektedir. İstanbul'un siluet değerlerinin başında büyük camilerin diğer yapılarla meydana getirdiği boyutsal tezat gelmektedir. Kent içi perspektiflerde de tekrarlanan, kubbeli yapdardan konuüara doğru küçülen bu ölçekler hiyerarşisi, eski İstanbul'dan kalan en önemli biçimsel özellik olarak yaşamaktadır. Eski kentin Marmara'dan ve Haliç'ten görünen siluetine hakim olan ve yüzyıllar boyunca İstanbul'u her görenin ve de tarihin belleğine geçmiş olan bu nitelik, kentle beraber yaşamak ve yaşatılmak zorundadır.[2]

İstanbul'un kimliğini sergilediği ve belleklere taşıdığı tarihi dokunun, günümüzde kültürel miras olması ve değeri konusunda önemi giderek artmaktadır. Dünya kamuoyunda ve bilimsel arenada, 'mimari miras, doğal çevre ile aynı potada düşünülmeli' eğilimi güçlenmekte hatta ikisine de* aynı ölçüde değer atfedilmektedir. Yapüan planlama faaliyeüerinde öngörülenden hep daha fazla büyümüş, büyürken de tutunduğu mekanın ve zamanın tarihsel köklerine duyarsız kalmış, kenti ile bağ kuramamış aşın nüfusun oluşturduğu İstanbul, bir taraftan görsel kirliliğe, diğer yandan vandalizme maruz kalmış ve kalmaktadır. Bu kentin güzel kalmayı nasıl başardığı sorusunu bir tarafa bırakarak, tarihi yarımadada, Eyüp Sultan'da ve Üsküdar'ın bugüne vefa etmiş tarihi yapılannda ve sokaklarında yürürken bir anda, bu aşın şişman kentin size Mssettirmediği bir ritim duygusuna kapılıyor, kendinizi daha önemli hissediyor ve şefkatli bir kucağa koşar gibi yol alıyorsunuz. Koştukça sizden uzaklaşan bu hüzünlü eski kenti anlamak için bizatihi mekansal deneyim yaşanmalıdır. Alman şair Hölderlin mekanın önemini aşağıdaki dizelerde vurgulamadadır:[3]

> Ağır terk eder
> Köke yakın oturan, mekanı.

Bizler mekanda yetkinliğe ulaşmış köklerimizden uzaklaştıkça, onlan doğru olarak kavrayamadıkça yeni mekanları iyi, doğru ve güzel olarak inşa edemiyoruz. Yahya Kemal, Osmanlı medeniyetinden süzülen klasik mahalle olgusunun ruh dünyasının niteliklerini betimlediği, *Kocamustâpaşa* şiirinde, aynı zamanda sorunun adım da koymaktadır:[4]

Kopmuşuz bizler o öz varlık olan manzaradan
Bahseder gerçi duyanlar bir onulmaz yaradan;
Derler insanda derin bir yaradır köksüzlük;
Budur alemde hudutsuz ve hazin öksüzlük

Kent kimliğinin belirlenmesinde kültürel miras kapsamındaki tarihi doku[5] önemli bir yere sahiptir. 2000'li yıllara ulaşan zaman çizgisinde, tarihi doku ayakta kalabildiği kadarıyla, İstanbul'u halen güzel ve derinlikli bir kent yapmaya ya da istanbul yapmaya yetiyor gözükmektedir. Vefa özelinde araştırma alanımızın merkezine aldığımız tarihi/kültürel miras kapsamındaki eski kent dokusunun önemi, birbiriyle etkileşim halinde olan üç cepheden bakıldığında, hızla artmaktadır. Küresel dünya, Türkiye ve istanbul perspektifinden konunun önemi tartaştorıalıdır.

Avrupa Birliği çerçevesinde, kültürel değerlerin korunması ile ilgili bir yaklaşım değişimi gündeme gelmiştir. Avrupa Konseyi Toplum için Kültürel Mirasm Değeri Çerçeve Sözleşmesi[6] sözü edilen bağlamda, yaklaşım değişiminin habercisi olarak yorumlanmaktadır. Söz konusu Çerçeve Sözleşme, Türkiye'deki kentsel koruma yaklaşımlarının içeriğini oluşturan, 'Mirasımızı nasıl ve hangi yöntemle komyâbiliriz?' sorusunun yerini, 'Mfrasımizın değerini neden ve kim için belirgin kumalıyız?' sorusuna bırakıyor gözükmektedir. Böylece Avrupa Konseyi ve UNESCO'nun önceki enstrümanlarından farklı olarak 'kültürel çevre' kavramına temel teşkil etmek üzere, kültürel değerlerin çevre, bölgesel kimlik, peyzaj karakteri ve kültürel mirasm çevresel boyutlanmn öneminin artmasının alti çizilmektedir. Kültürel miras, kapsayıcı bir biçimde, geçmişten devralman insanların, sürekli biriken değer, inanç, bilgi ve geleneklerinin anonim bir ifadesi ve yansıması olarak ayırt ettikleri bir kaynaklar kümesi olarak tanımlanmaktadır, ilgili Çerçeve Sözleşme'de kültürel mirasm artan önemi, sürdürülebilir kalkınma, küreselleşme ve demokratik uzlaşma kavranılan çerçevesinde açıklanmaktadır. Kültürel miras, öz değerinin yatımda diğer politikalara vereceği katkıdan dolayı sürdürülebilir kalkınmada; küreselleşen, giderek aynılaşan dünya karşısında mekan duygusunun konulmasında ve son olarak, kültürler arası diyalog ve demokrasiyi geliştirmede önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir.[7]

Türkiye gerek AB sürecine entegrasyonu gerekse kültür turizminin gelişimi ve kültür politikası çerçevesinde kültürel mirastan faydalanmak

için, bu mirasın değerini biçmek durumundadır. Nitekim 1982 yüında imzalanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme gereği, kültürel ve doğal mirasa, toplumun yasanımda bir işlev vermeyi ve bu mirasın korunmasını kapsamlı planlama programlarına dahil etmeyi amaçlayan genel bir politika benimsenmesi taahhüt edilmiştir.[8]

İstanbul yereline gelindiğinde ise, sorun ve çözümü oldukça karmaşık bir hal almış görünmektedir. Kenti hızla dolduran nüfus, kentin kültürel mirası ile hiçbir bağ geliştirmediği gibi, onu tahribata yönelmiştir. Ekonomik kaygılardan yol alan ancak zihniyet dünyası anlamında kentli olamayan insanlara, hizmet akışının yönetiminde, yukanda belirlenen teorik ve politik yapılanmayı uygulama alanına aktarmak oldukça güç bir problemi tanımlamaktadır. Nitekim 1950'lerden sonra kentsel korumacıların en büyük sorunu kültür tarihi kimliğine ilişkin bilinçli bir kamuoyunun oluşturulamamasıdır.[9] 2000'li yılların yerel otoritesinin önereceği reçetenin öncelikleri, İstanbul'la kültürel bağı olmayan insanların kente nasıl kazandırılacağı kadar, eski kentsel dokunun ve üretilen değerlerin nasıl korunacağı ve ondan önce, söz konusu değer göstergesi mekanların, nasd okunacağı ve deneyimlenebileceği şeklinde olmalıdır.

Tarihsel süreklilik tezi ile kültürel miras kapsamındaki eski kent dokusu ve onu temsil eden yapüar, onlan inşa eden toplumun bir yansıması ve bugüne ulaşan çizgide toplum ve yapılar, süregelen çizginin devamıdır.. Bu mekanların günümüzde inşa edilen mekanlardan gözle görülür bir farklılığı vardır. Şöyle ki; bu mekanları inşa eden toplumun yaşadığı dünya, kendi koşullan içinde anlamlı, tutarlı ve özgün bir dünyadır. Onlar mekanı ihtiyaçlan önceliğinde üretirken, teknolojik ve ekonomik alt yapıya sağlamlık ölçüsünde başvurduktan sonra, maddi kaygüann sunduğu hrsatlan kendi değer ölçüleri içinde bir kültür meselesi, algı ve adabı ile belirlemişler ve bunu yapdara nakşetmelerdir. Bu yapüar, mekanları özellikli lalan yüksek insancıl karakter ve yüksek bir beğeni yargısı üe oluşturulmuşlardır. 18.'yüzyıla ait köhne bir medrese binasının önünden geçerken üzerinde fark ediverdiğimiz bir kuş evi, zerafeti, çocuksu tebessümü ve sıcaklığı ile yüreğinizde insanlığın yüksek duygularını misafir etmektedir. Ortak bir değer dünyasından süzülerek oluşturulan bu yapüar ve mekanlar bizi ihtiyacım duyduğumuz bir hal değişimine davet etmesi ve yüksek duyguların yaşandığı, kendimize ait zamanlara tanıklık etmesi açısından, bir soluklanma fırsatı sunmaktadır. TV kanallarında ve internet üzerinde bulamayacağımız anlamıyla tarihe tanıklık eden bu yapılar, aynı zamanda meraklılarına mekansal deneyim sun-

mak anlamında üretkendirler. Bu yanı ile iyimser bir bakışa aynalık eden yapdar, aynı zamanda toplumumuzun kendine ait bakışına ya da kendinden kaçışma da samimiyede vefa etmektedirler.

İstanbul'un mekansal yapısı ve örgütienmesi açısından tarihe bakıldığında, Bizans Konstantinopolis'i ile Osmanlı İstanbul'unda 18. yüzyıla kadar, temel bir farkhlık görülmemektedir. Ekonomik ve sosyal faaliyetierinde niteliksel aynılık, geleneksel kent kapsamında mekana yansımaktadır.[10] Bu çerçevede, adını bir Osmanlı mutasavvıfı olan Ebu'l Vefa adına inşa edilen külliyeden alan Vefa mekanı, iskan/konut alanı içinde kalmaktadır.

Vefa, İstanbul kent tarihi ve kültüründe önemli yer edinir. Roma ve Bizans dönemlerinde, tarihi yarımadanın üçüncü tepesinde, bugünkü Beyazıt meydanı alanında Tauri Forumu bulunmakta idi. *İstanbul Ansiklopedisi* Vefa maddesinde, kentin ana ulaşım eksenini oluşturan Mese'nin, Harisius ya da Andronopolis Kapısı'na (Edirnekapısı) ulaşan koluna yalan, üçüncü tepenin kuzeybatı yamacında kalan bu alanda, soyluların ve varlıklı aüelerin konutiannm bulunduğu notu vardır. Kentin prestijli konut alam olma kimliği, kutsallık atfedilen dini ziyaret mekanı olma özelliği üe tamamlanmakta idi.

Tarihi yanmada içinde üçüncü tepeyi şenlendiren Süleymaniye Külliyesi'nin bittiği yerde Ebu'l Vefa Külliyesi merkezi ve çevresinde mekansal olarak biçimlenen Osmanlı sosyal yaşamı tezahür etmişti. Bugün semti dolaştığımızda Osmanlı kültür mirasına ait hatın sayılır miktarda yapıyla karşüaşıyoruz. Söz konusu yapdar hakkında bilgi edinme zahmetine katlanılmazsa, vaktiyle bütüncül mekan kurgusu içinde yer alan yapüar, doğru değerlendirmeye konu olamazlar. Bu çalışmada Roma-Bizans kültürü üe biçimlenmiş İstanbul'un, farklı bir düşünsel enerji ve ruhla biçimlenişine sahne olan 15. yüzyd ortasından 18. yüzyd son çeyreğine kadar yaklaşık üç yüz yıllık dönem içinde ve Vefa mekanı mimari dekorunda çözümlemeler yapdmaya gayret edilmektedir. Söz konusu mekan çözümlemesi, tarihin akışım izleyerek Şeyh Ebu'l Vefa Külliyesi ve Darü'l Hadis Çeşmesi olduğu söylenen çeşme, Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi, Atıf Efendi Kütüphanesi ve 1775 yılma tarihlenen Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi ve Sebili çerçevesinde yapdâcaktır. Niçin *bu yapılar?* sorusu zilınirnizde olduğu kadar duygu dünyamızda da bir karşılık bulmaktadır. İstanbul tarihsel süreklüik içinde Roma-Bizans ve Osmanlı medeniyetierinin katkısı üe oluşmuş ve iki kültüre de sahne

dekoru olmuştur. Batılı seyyahların İstanbul'a ait görsel materyal (harita, plan, kesit, gravür, resim ve fotoğraflar) ile desteklenen yazmlannda, İstanbul, Türk-Islam kimliği ile tammlanmakta; kente yönelik estetik beğeni yargısı ile *masalsı güzel* nitelemesi yapılmaktadır. 'İstanbul güzeldir, çok güzeldir ve bu güzelliğini genel hatiarıyla Osmanlı medeniyetine borçludur' kabulü, ikna edilmek için Batılı kaynaklara daha çok ihtiyacı olan insanımıza burukluk veren bir tespit olmalıdır. Osmanlı medeniyeti yaşadığı mekanı, insan unsurunu yücelterek inşa ve ihya etmiş; yaklaşık beş yüzyıl,[11] değişimi içermekle birlikte tutarlı ve özgün bir mimariyle kendini ve şehrini dünyaya sergilemiştir. Sergilemek kaygısını 18. yüzyılın ilk çeyreğinde gündemine alıp klasik çizgiyi uğurlayan bu yüksek kültür, tüm estetiği ile şehirde güzel bir yaşanti sürmüş ancak bunu yazın alanına taşımayı tercih etmemiştir. Yazılmamış, ancak köhneliğe terkedilmiş tarihi dokuda sizi karşılayıveren mütevazı bir kütüphane binasının güzelliği, içerisine çekiliverdiğiniz estetik haz süreci sonrasında, yerini tarihi bir sorumluluğa bırakmaktadır. Aynı sorumluluğu paylaştığımız Gülersoy, bu medeniyetin doğrudan ve birinci elden mirasçılan olduğumuz için, onun ölçüleri ile belirlenen ve yaşanan estetik çizginin devamı olmak durumunda olduğumuzu vurgulamaktadır. Konunun önemini, *İstanbul Estetiği* adım verdiği kitabında -niçin sadece Osmanlı Istanbulu'na yer verdiğine bir tür savunma üslubu ile değinerek- vurgulamakta ve konuyu, şöyle dile getirmektedir: Osmanlı medeniyet dünyasının fertleri, *"beş tane yüzyıl, bu kente uyumlu mühürlerini basmışlardır ve şehir onlarla bir kıvama varmış, kişilik ve görünüş kazanmıştır. Çünkü, bu şehir hayatının en zengin dönemini ve servetlerini de, o beş yüzyıllık ve uzun sonuncu zaman parçasının eserleri oluşturur. Ve çünkü insanlığın, ulusların ve şehirlerinin yaşamında, her yerde böylesine uzun ve köklü bir devre, özellikle son yarım bin yıl, yok sayılarak, gerilere doğru sayılamaz. O yüzden, konumuz ve eldeki materyalimiz, her şeyi ile, Osmanlı İstanbul'udur. İstanbul'u bu anlayışla ele almak, onu öyle anlamak ve böylece sevmek, daha eski dönemlerini silme ve kişiliği içerisinde saymayıp, unutma, inkar etmek sonucunu hem vermez, hem vermemelidir. Bu kent, tüm tarihi ile bir bütündür elbette. (...) Ama örgünün asıl karakteri, bunların hepsini kendi modeli, deseni içerisine yerleştirerek eritmiş olan, bir Türk-tslam kumaşının bezinde, dokunuşunda ve uyumlu renklerindedir."*[12]

Bu anlamda, İstanbul şehir örgüsünün asıl karakterini temsil eden, siluet ve dış mekan değerlerinin, silikleşmeye yüz tutmakla birlikte, bu-

günün Vefa'sında halen izlenebüdiği düşünülmektedir. Bizi bu konuda, -eksikleriyle birlikte- tanımlayıcı betimlemelere ulaştırabüeceği düşünülen, -yukarıda sıralanan- bina ve yapüarın, onların inşa edildiği dönem farkalıklarını da vurgulayarak, mekansal perspektif önceliği üe ancak sosyal süreç ve örüntüleri ihmal etmeden incelenmesi sonucu elde edüecek büginin gün yüzüne çıkarılması, bu çalışmanın ruhunu oluşturmaktadır.

II. Zamana Tutunmuş İnsan-Mekan-Kültür Kavramsal Kesitinde Vefa

2000'li yılların İstanbul'unda Vefa, sosyolojik açıdan çöküntü bölgesi olarak tanımlanan, gündüzleri yaşayan, geceleri suskunluğa bürünen, kentli belleğinde bozacısı üe sıcak bir yer edinen semtin adıdır. Osmanlı'dan günümüze taşman kültürel miras halen Vefa'da vücut bulan ve İstanbul kültürü içinde özel bir yer edinen küçük tarihi semt, İstanbul'un kalabalık nüfusu için, kuUanümayan kavram sepetinin yüzeyine, 'eski/köhne' olarak atılmış görünüyor. Kültürel.süreklilik içinde Osmanlı'dan bugünlere, bazı damak tatian taşınmıştır. Akide şekeri, kuru kahvesi kadar İstanbul kültürünün özgünlüğünün bir parçası olarak boza bunlardandır. İstanbul'da kendine Vefa'da yer açmış Vefa Bozacısı'nın şehrin kimliğinde bu mekan üe yer edinmesi, 19. yüzyılın son çeyreğine tekabül etmektedir.[13]

Semt, Süleymaniye Camü ve külliyesinin taçlandırdığı, eski şehrin üçüncü tepesinin kuzey batı yönündeki eteğinde, Zeyrek mevkiini seyrederek, Süleymaniye'ye yüzyıllarca vefalı bir komşu ve dost olmuştur. Eminönü üçesi sınırları içinde kalan bu alan, Süleymaniye, Hoca Gıyasettin ve Molla Hüsrev mahalleleri üe çevrelenmekte ve Aksaray ve Unkapanı arasındaki Atatürk Bulvan'nın doğusunda kalmaktadır. Valens veya Bozdoğan su kemerinin alandan akan bulvarın baü kıyısında bulunan ve karikatür müzesi işlevi gören Gazanferağa Medresesi'nden, bulvarın doğu kıyısına geçüdiğinde, kökleri Yunan medeniyetine ait bir kent formundan beslenen, Şehir Tiyatrolan Reşat Nuri Salonu adım taşıyan tiyatro binası karşımıza çıkar. Kente Bizantik kültürün armağanı, su kemerine paralel olan Cemal Yener Tosyalı Caddesi üe Şebsefa Kadın Camü'nden gelen Katip Çelebi Caddesi'nin, Süleymaniye'den inen Vefa Caddesi'yle kavuştuğu küçük alan, Vefa semimin merkezini oluşturmaktadır. (Harita 1-2)

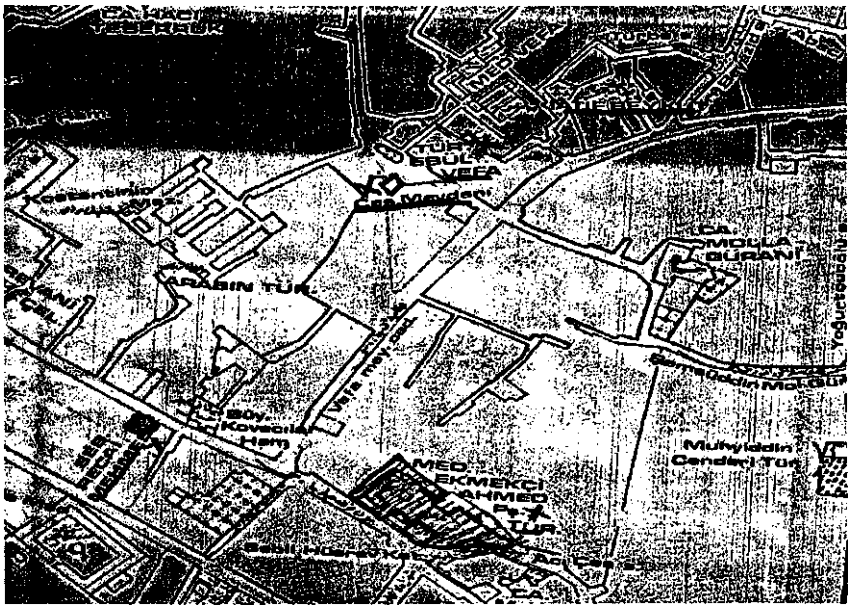

Harita 1 19. yüzyılda İstanbul haritasında Vefa

Kaynak: Ekrem Hakkı Ayverdi, *Ondokuzuncu Asırda İstanbul Haritası,* İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, 1978

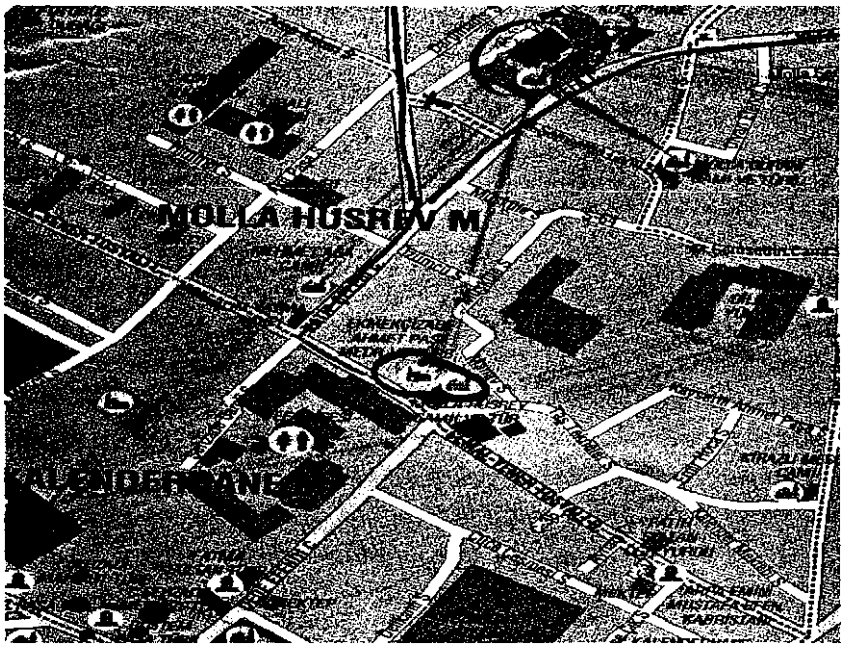

Harita 2 Eminönü ilçesi yerleşim planında Vefa

Kaynak: Eminönü Belediyesi, Harita Müdürlüğü

R. 1 Şeyh Ebu'l Vefa Camii avlusundaki abdestlik mi demeliyiz?

Bizans döneminde yönetim merkezine yakınlığı ve ulaşım fırsatı ile varlıklı ve soylu insanların konuüanni ağırlayan mekan, bir kiliseye ev sahipliği yaparak kutsallık atfedilen merkez olma özelliği kadar, kendisine özgünlük ve derinlik eklediği izlenen Bizantik mirasa sahip çıktığını kanıtlamaktadır. Bu sahip çıkarak kendine katma anlayışı, Cumhuriyet dönemi üe değişmiş ve farklı bir düzeye mdrrgenmiştir. Fetihle birlikte minare eklentisi üe camiye çevrilerek temel işlevi ve kutsallığı korunan orta çağ kilisesi, Osmanlı dönemi boyunca Vefa Küise Camii olarak şehir yaşamına, farklılıkları zenginlik sayan anlayış Üe katılırken, bugün kendisini Molla Gürani Camü adıyla takdim etmekte ve kentli olma çabasındaki 21. yüzyd insanından, zerafeti ve inceüği üe saygı talep etmektedir. Osmanlı kültür mirasının da aynı talebe konu olması gerçeği, hissedilen hüznü derinleştirmektedir. Ne acı ki günümüzde Vefa, öz geçmişinin mekandaki varlığına bakışım yansıtan, geçmişin vefasına karşın bugünün vefasızlığının belr gesi olarak yorumlanabüecek görüntülere sahne olmaktadır. (R. 1-2)

A. Mekansal Örgütlenme

Vefa KüUiyesi'nin oluştuğu ve yaşamım sürdüğü zamanlar esas alınarak mekan örgütienmesirün hazırlayıcı ve kısıüayıcı koşullarına genel olarak yer verilmesi uygun olacaktır.

R. 2 Şeyh Ebu'I Vefa Camii naziresinde bir mezar taşına reva görülen

Osmanlı şehir kurgusunun ve dinamiğinin temel çekirdeğini mahalle örgütlenmesi oluşturmaktadır. Mahalleler de bir cami veya mescit eksenli kurulur ve toplumun ihtiyaçlarının önceliğine göre diğer yapıların tamamlanmasıyla, küçük, organik ve homojen yapı üniteleri diğerleriyle buluşarak şehir meydana çıkardı. Kozmopolit yapı içinde her mahalle, misafir ettiği sosyal kompozisyonun özgünlüğü ile şehrin mekansal ve sosyal bütünlüğünü tamamlar ve ona varlığı ile zenginlik sunar ve derinlik kazandırırdı. Bugün görünür alanda silik ve parçalanmış olarak seyredilen mekansal örgütlenme biçiminin hazırlayıcı, bağlayıcı ve kısıtiayıcı unsurlarına yer verilecektir. Tüm bunlardan soma, mekanı doğru okuma pratiği geUştirilebilecektir.

Mimari mekanı belirleyen veya üreten koşullar; sosyal, düşünsel, teknik ve estetik koşullar olarak sualanmaktadır.[14] Kentin ve kent yapılanılın inşasında yukanda sıralanan bu koşullardan önce doğal koşullar olarak adlanduabüeceğimiz kategori içinde yer alan coğrafi ve topoğrafik özellikler birincil öneme sahiptir, özellikle eski çağ kenti ve ortaçağ kenti gibi geleneksel kentlerde, kentsel biçimi belirlemede topografyanın önemi çok büyüktür. Doğal yapı elemanlan, kentin kuruluşunda ve gelişmesinde özel bir rol oynamaktadır.[15] Doğal yapı, sunduğu fırsatlar kadar

tehditleriyle de kent kimliğinin biçimlenmesinde rol edinir. İstanbul; Karadeniz, Haliç ve Marmara Boğazı'mn ona sunduğu frrsatiar kadar deprem kuşağında olmasımn tehdidi ile mekanda yerini almaktadır.

Toplumun sahip olduğu sosyal, ekonomik ve teknik koşulları içeren sistemler bütünü, teknik koşulları içine alacak şeküde, sosyo-ekonomik koşullar olarak da ifade edüebüir. Toplumun gerçekliğini ifade eden bu kategori içinde sosyal koşuüar, toplumun nüfus yapısı ve özeUiklerini içine alır. Bu anlamda, aüe, aüe tipleri, evlenme biçimleri, akrabalık, sosyal farklüddar, toplumsal örgütienme biçimlerini ifade etmektedir. Toplumsal morfoloji kavramı, bu koşuüarı karşüamaktadır. Ekonomik koşullar, toplumun üretim biçimini tür, nitelik ve yoğunluk açısından ele alır. Teknik koşullar bunun içinde düşünülmeüdir. Üretime artı değeri sağlamada veya üretimi arttırmada kullanılan yöntem ve teknikleri anlatmaktadır. Teknik koşuüar doğası itibariyle zorunluluk ilişkisi içinde ele alınan bağlayıcı unsurları tanımlamakta, yerel ve evrensel olarak incelenmektedir. Sosyo-ekonomik koşuüar veya düzlem, toplumun bir alt yapı sistemi olarak düşünülürse, -kültürel koşuüar olarak ifade edüebüecek- bu kategori, bir üst yapı sistemini temsü etmektedir. Kültürel sistemi açımlayan bu koşuüar dizgesi, toplumu kuşatan, gerçeküği aşabüen, duygu, hayal, düş gücü yüklü, bu anlamda toplumun olmak istediğini, yönünü gösteren, ideal, irreel veya gerçek üstü alam kapsamaktadır. Bu kültürel kategori, inançsal, düşünsel, sportif ve sanatsal olarak sınıflanabilir.[16] Genelde kent mekanı, özelde Vefa mekanı yukarıda sayüan koşulları içinde taşır. Doğal ve sosyo-ekönomik koşullarla belirlenen onun gerçekliği, kültürel koşullarla belirlenen ise onun gerçeküstülüğü ve gerçek dişiliğini betünlemektedir. Sözü edüen tüm koşulların insan kavramı üe karşüaşmasının bir sonucu olarak ulaşüan kültür kavramı, bize zamana tutunmuş bu koşulların iç içe geçerek, bütünleşerek tarih sahnesine, nice serüvenler ve nice kahramanlar çıkardığım söylemektedir. Yani bütünsellik ve özgünlüğü atlamadan söz konusu kategorizasyon ele alınmalıdır. Çünkü kültür kavramı, başka bü deyişle, insan kavramının karşüaşüğı veya ürettiği bu reel koşuüar, kendisini aşan bir biçimde duygu yüklüdür ve bu duyguların kendisim ağırlayacak mekanlar bulması üe süuet yeryüzünde yükselmektedir.

Osmanlı medeniyeti, tarım ekonomisi üzerinde ayağa kalkan tarım toplumunun yaklaşık altı yüzyıllık öyküsünün hayatiyet kazanmış biçimidir. Tımar sistemine dayandınlan bu tarımsal verimlilik, fütüvvet veya ganimet ekonomisi üe yükseUşe geçmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in

Konstantinopolis'i taht edinmesi sonrası ivme kazanan Batı'ya ilerleme politikası ile güçlenen fütüvvet ekonomisi içinde, vakıflar ve imaret sistemi meşruiyeti ile Dersaadet'te mekanın inşasına öncelik taranmıştır. Zamanla İstanbul'a yönelik su yatuımları ile su meselesinde potansiyel kısıüar ortadan kalkmış, Doğu'da ilerleme ve kutsallık atfedilen sorumluluğun hilafet aracılığıyla üsüenilmesi ile maddi ve manevi anlamda zirveye tırmanılmıştır. Coğrafi ve topoğrafik koşulların cömertliği, ekonomik koşulların gücü nispetinde Osmanlı toplumu kendi özgün mimarisini ve musikisini inşa ve ihya etmiştir. Koca Sinan'dan (1520-1603) sonra aşkın dünyası kadar bu mimariden de ilham alan Buhurizade Mustafa Itri (1640-1712) ile Hammamizade İsmail Dede Efendi (1778-1846) musikisi bu özgün yoruma tanıklık etmektedir. Yaşama biçimi ve değerler sistemi, tanm toplumunun şemsiyesi aranda, kendi düzeni ve ritmi içinde, şehir mekanında görünür kılınmıştır. Tanm toplumu, geniş aile modeli ile temsil edildiği kadar, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin önemini vurgulayan bir gerçeklik sunmaktadır. Mekan düzenlenmesinin başlıca kısıtlayıcı unsurlan, doğal koşullar içinde depremler ve doğal koşulların insan eliyle hazırladığı yangınlar olarak sayılabüir.

İstanbul'un fethi, eski bir imparatorluk başkentini elde etme gücü ve gösterişini bertaraf eden, aşkın bir kaynak ile beslenmekteydi. İslam medeniyetinin gözünü çevirdiği bu şehir, bir hadis-i şerifle müjdelenmişti. Fatih Sultan Mehmed, ekonomik olarak tükenmişliği şehrin mekansal ve sosyal yapısmda gözlemlerken, zihnindeki ve gönlündeki şehrin biçimi ve içeriği de bu aşkın boyuttan ilham alıyordu. Şehrin yeniden imar edilmesinde, camiye çevrilen Ayasofya'ya eklenen minareler, şehrin yeni siluetiyle dışa vurulan ilk simgesel/mekansal gösterim olarak yorumlanabilir. Ardından güvenliğin teminaü suriçinde bir kale, yeni bir saray ve şehrin ticari/ekonomik etkinliğinin sürdürülmesinin aracı ve bunu şehirde temsil edecek merkezi bir bedesten ve büyük bir çarşının planlanması ve mekanda yer alması gelmektedir. Fetih sonrası suriçi İstanbul'u, Eyüp Sultan ve Üsküdar'da başlatılan şehir imar fâaliyeüerine yön veren iki hareket vardı. Birincisi susuz, bakımsız kalan şehre su getirmek, diğeri ise iskan politikası olarak bir tür zorunlu göç uygulaması ile şehrin nüfusunu artrrmakü. Roma devrinde yapıldığı bilinen dördüncü bir isale hatti olan ve şehrin kuzeyindeki Belgrat Ormanlan'ndan gelen tesisin tüm kemerleri, 7. yüzyıldan itibaren şehri kuşatan çeşitli kavimler tarafından yıkılmışü. Fatih Sultan Mehmed, bu isale hattının Cebeciköy kolu ile Bozdoğan Kemeri arasındaki 20 km uzunluğundaki bölümüne hayati-

yet kazandırarak, Cebeciköy kolundan suyu şehre akıtmışür.[17] Şehre dönük insan akışı üe yerleştirme süreci şehrin tipik yerleşme kalıplarını büyük ölçüde muhafaza ederek mekanda vücut bulmuştur.[18] îslam şehrinin plansız bir biçimde ve kendüiğinden oluştuğu ve nüfusunun 'şeküsiz ***bit*** yığın' olarak büyüdüğü yönündeki eleştirilere karşılık İnalcık, temelde İslam geleneğini takip eden Osmanlı pratiğinin, bu kanaate meydan okuduğunu söylemektedir. Bu çerçevede İstanbul'un şeltir yapısı, Osmanlüarın ondan öncesinde kurdukları veya yeniden düzenledikleri diğer şehirlerde olduğu gibi, Sultan önderliğindeki örfî/geleneksel bir düzenleme (organizasyon) biçimine bağlanmaktadır.[19]

B. Mekansal örgütlenme Modem

Külliye Merkezli Toprağa Tutunma ve Kök Salma

Bu bölümde, sözü edilen zaman sınırları içindeki Osmanh Vefa'sı özelinde, şehrin, mahalle ölçeğinde mekansal oluşum, geuşim ve kinüiğme ilişkin tespit ve değerlendirmeler yer almaktadır. Bu çerçevede kuklandan estetik ölçüüer için, farklı kaynaklardan yararlanılmıştır.[20]

Şeyh Ebü'l Vefa Küüiyesi, minare eklenerek, süuet ve dış mekan değerleri dönüştürülen ve Vefa Kilise Camü olarak bilinen Bizans lansesinin karşısına, komşu olarak inşa edilmiştir. Nitekim 953/1546 tarihli İstanbul Vakıflan Tahrir Defteri'nde bu caminin kaydı, komşusu Şeyh Vefa Camü bölümü içinde yer almaktadır.[21] İstanbul'un mekansal kalıplarındaki aynılığı teyit eden bu durum, geleneksel kent kurgusu çerçevesinde açıklanabilirse de, İstanbul'un mekansal dönüşümünün arka planındaki manevi dönüşümün sorumluluğunu mekanda temsü eden -İslam dininde tebüğ kavramı üe açıklanabUecek- tebüğ anlayışıyla şekülenen tercüün ürünü oluşu hatrrlanümahdır. Külüye adı verilen yapdann organik birlikteüği üe oluşan yapuanma, Bursa ve Edirne tecrübesinden süzülerek İs^ tanbul topografyasında, tercüüi bu alanda bizatihi Sultan'm tasamrfü olarak bir mutasavvıf zat olan Ebu'l Vefa'nın adına inşa edilmiş ve yönetimi bu zata burakümıştır. Otoritenin hükmünü bağlayan alanın saygı/hürmet ekserdi kurulduğu bu ilişki biçimi, mekanın meşruiyetini vakıf ve imaret sistemi aracılığı üe ortaya koyarak, süuette yerini almıştır. Fatih Vakfiyesi'nde, *"mahallelerin en meşhuru Vefa-zade mahallesinde Vefa-zade'nin camiini yeni olarak bina etti"*[22] ifadesi üe ilk ve yeni bir cami inşası üe Vefa mekanının oluşumuna dair ilk not düşülmüştür. Cami nüve alınarak inşa edüen bu küçük külüye, İstanbul'un fethine mazhar küı-

nan sultan eliyle, Şeyh Vefa adına tekke-cami çifte fonksiyonu üe birincil önemde inşa edilmiş, yanma parçalanmaz bir ilişki ağının ürünü olarak çifte hamam yapümıştir. Ardından II. Bayezid döneminde medrese, mutfak, kütüphane, şeyh odası, derviş odaları, türbe üave edilmiştir. Türbenin etrafı zamanla genişleyerek, büyük bir hazire üe tamamlanmıştır. Organik yapüanma modeü üe oluşa gelen bu form bütünlüğü ve mekan düzenleme anlayışının arka planında, Şeyh Ebu'l Vefa'nın manevi kimliği yer almaktadır.

Bugün Vefa Küüiyesi'ne ait ön yapı alanında, Vefa Caddesi'ne paralel konumlanmış hazire üe çevrelenmiş cami, çüehane ve türbe yapılan yer almaktadır. Ayverdi'nin genel hatlan. üe 1935'lere kadar göründüğünü söylediği hamam ve medrese yapüanndan, günümüzde ancak medresenin bir kısım duvan kalmıştır.

KüUiyerün nüvesini oluşturan ve 1476'da inşa edüen Şeyh Ebu'l Vefa Camii, 1757 yılında ciddi bu onarım geçirmiş, zamanla yangın ve depremlerden hasar görmüş ve 20. yüzyıl başmda yıküarak yeniden yapdmıştrr.[23] ilk inşa edildiği dönemin özelliklerini taşıyan cami, iki yanda kemerlerle bağlı üa yarım kubbenin sekizgen kasnaklı ana kubbeyi yükseltmesi ve kuzey bati köşesinde minaresi üe süuette yerini almıştır. Canimin kıble yönünde, yanlardaki yarım kubbelerin simetrisini vurgulayan ve ana kubbe formuna paralel, ancak ondan ve diğer kubbelerden düşük bir kotta yerleştirilen mihrap sofası yer almaktadır. Bu sofanın önünde girişi mihraptan verilmiş bir hücre bulunmaktadır. Tanman, aynı zamanda tevhidhane olarak kullanıldığından dolayı bu caminin zaviyen' camüer geleneğinin bir uzantısı olduğunu söylemektedir. Aynca mihraptan çüehane olarak kabul edüen hücreye açüan kapıya sembolik *bir* değer yüklemektedir. Şöyle ki; şeyhin Tann'ya ulaşmak için çekildiği çüehaneye, ibadet sırasında yönelinen mihrabın içinden geçilmesi tarikat sembolizminin mimariye yansıması olarak yorumlanmaktadır.[24] Hücredeki pencere sayısının çokluğu ve konum olarak külhyenin tam karşısına gelen işlek bü alanda bulunmasının fonksiyon itibariyle çüehane tasavvuruna aykırılığı yorumuna, Zeyniyye tarikatının çüe tasavvurunun farklılığı veya bu alanın kütüphane veya şeyh odası olabüeceği yönündeki görüşle katkı sağlanmaktadır.[25]

Şeyh Ebu'l Vefa külüyesinin bugün izlenüen ön yapı formuna tekabül eden alanın şuurlarım genişletip, tasavvurumuzda tamamladığımızda neler görürüz? Gökyüzünün sunduğu boşluğu doldurma hareketi en yüksek

noktada, minarenin alem denilen kısmının hilal şekliyle sınırlandırılmaktadır. Bu bir vahiyle inen, yaşama biçimi ve değerler sisteminin çerçevesi olarak İslam dinini simgelemektedir. Minarenin külah ve peteği aşağıya inerken, yükselen kubbe formu sonsuz kutsal alanın yeryüzüne, insan eliyle atılan imzası gibidir. Çoklukta birlik dışsal estetik ölçütünü temsil ettiği düşünülen kubbe formu, aşağıdan hiyerarşik bir kademelerime ile yükseldiği gibi, aynı biçimlenme ile merhametie, ölçek olarak küçük/küçülen formları kendine has orantı ve simetri ile kucaklamakta ve toparlayarak aşağıya eğilmekte ve ana formun sınırlarını çizmektedir. Merhamet kavramım yeryüzüne nakşeden ana yapı, sivri pencereleri ile dış dünyaya açılmaktadır. Aşkın boyutun dile getirildiği bu formu oluşturan ana malzeme, bir sıra taş, iki sıra tuğla ile ritim duygusunu pencerelere eklemektedir. Malzeme olarak dayanıklılığı ve uzun ömürlü oluşu ile tercih edilen taş ve tuğla, zamanda kalıcılığı simgelemektedir. Böylece sonsuz kutsal alan, Allah'ın bir ve tek oluşu ile temsil edilmektedir. Vaktiyle tekke cami işlevim üsüenen ana yapı, İslam dininin kurallarla belirlediği, duyguların terbiye edilmesi ile desteklediği kavramsal birliği, mimari alanda dışlaştırmaktadır. Külliye formunun ikinci yapısı olarak hamam inşa edilmiştir. Temizlik kmtürünün önemini mekanda canlı tutan bu yapı, kalıcı malze: meyle mesajım dile getirmektedir. Şehre suyun getirilişi ile hamam, şadırvan ve çeşme yapılarından akan su, temizlik kültürünün temsili kadar bu kültürün dayandığı temel değerleri, mekanda görünür kılmaktadır. Abdest biçimi ile temizlenme, arınma, korunma ve huzurda olmaya hazırlığı temsil eden süreç, 'temizlik imandan gelir' kabulünü özde yaşatmaktadır. Yaşamı ve yaşamın sürekliliğini ve ona şükrü, şehir mekanında canlı tutan çeşme yapısı, kamu hizmetinin ağırlığını taş kütiesi ile taşımaktadır.

Vefa Türbesi Sokağl'nın Katip Çelebi Caddesi çıkışında, Vefa meydanında kitabesiz bir çeşme bulunmaktadır. Darü'l Hadis Çeşmesi olarak adlandırılan bu yapı, kesme kefeki taşından örülmüş, kare planlı, bugün ayakta kalan haliyle klasik kemer içinde ayna taşı olan bir çeşmedir. Mermer yalağı kırık, kitabesi olmayan bu çeşmenin her iki yanında maşrapalık deliği bulunmaktadır. Kurna aynası sade silmelerle, mümas kemerli bir şekilde tezyin edilmiş çeşmenin ortasında bir çarkıfelek nakşı görülmektedir. Çeşmenin doğu ve güney cephe köşesinde sakaların su alabilmesi için iki yönlü oluk aynalarının yer aldığı çatal çeşme vardır.[26] Bu günkü haliyle içleri sızlatan çeşme yapısı, kesme kefeki taş örgüsü ve mermer yalağı ile halka hizmet kadar Hakk'a hizmetin kutsallığını, bugüne değin kalan taş yapısının sade ve yalın klasik çizgisinin samimiyeti üe

R. 3 Klasik döneme alt Darü'l Hadis Çeşmesi ve çevresi İle hiç olmayan ilişkisi

dile getirmektedir. (R. 3) Vaktiyle insanların düşün ve duygu dünyasmda yaşam, kutsaUdc, hayır, dua, şükür, arınma kavramları üe yer edinen bu yapı, bugün çöp koymak için korunaklı alan sunması fırsatı üe Vefalının günlük yaşamındaki süfli rolünü oynamaktadır. Osmanlı çeşmelerinin organik sokak kurgusunun sürpriz meydanlarında vista noktası oluşturmada; külüyelerin, yapdann ve sokakların önemli cephe ve köşelerini vurgulamada kullanıldığı büinmektedir.[27] Çevresiyle ilişkisi tanımlanamaz biçimde olan bu çeşme, klasik çağ olarak betimlenen, 15,16 ve 17. yüzyılın tipik çeşme tasarımı olarak izlenmektedü. Bugün çevresinden kopmuş, annesiz bk evlat gibi, oracıkta, sizi edebiyle selamlayan bu çeşme yapısı, fonksiyon itibariyle kentsel alt yapı hizmeti olduğu kadar, biçimsel sunumda üst yapının temsü edümesinde rol oynamıştır. Külnyenin sınırlarını çizdiği tahmin edüen ve konutlara dönük olarak inşa edilen yapı, aynı zamanda sosyal hayatın çevresinde örüldüğü, görünmeyen alanın dışlaştığı bir sahne dekoru olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehre suyu dağıtan sakaların, mahallenin kadın ve genç kızlarının sohbetlerine kardan, etraftaki çocukların oyun ve beüeklerinde yer edinen bu sade ve mütevazı yapı, sosyal hayatın dinamosu rolünü oynamaktadır. Nitekim bulunduğu alan, Ayverdi'nin 19. yüzyd İstanbul haritasında, Çeşme Meydanı olarak kayda geçirilmiştir. Meydan çeşmelerinin henüz İstanbul mimarlığında yerini almadığı dönemin bir ürünü olan yapının merkezi alanı betimlemesi, onun, sosyal hayatta aldığı temel rolün vurgulu bir ifadesi olduğunu düşündürmektedir.

Cami-tekke işlevselliği, bilgi talebinin ve bilgiye saygının göstergesi medrese ile tamamlanmıştır. Yine kalıcı malzeme ile ayağa kaldırılan medrese, aşkın kaynağa ulaşmada ilmin önemi ve kalıcılığını vurgulamaktadır. İmaret ve kütüphane toplumun inanç sisteminden yol alarak belirlediği öncelik tercihi ile mekandaki yerlerini almışlardır. Zeminin kaba formla taşla döşendiği ve kalıcı malzeme ile inşa edilen uyumlu alanın içi ve etrafı doğal yapı elemanı ağaçlar ile doldurulmuştur. Mimaride aşkın boyutun kavranma biçimi kubbe formu ile ortaya çıkarken etrafı şenlendiren ağaç ve çiçekler insan tercihi ile şekil alarak, aşkın boyutun bir parçası oluşu temsil etmektedirler. Uyum ve ahenk kadar canlılık ve ifade zenginliği de sunan bu canlı varlıklar, Osmanlı insanının doğaya bakışım ve saygısını aynı kutsallıktan beslenen bir ritim ve tercihle dile getirmektedir. Yeşilin türlü tonlan ile taş ve tuğlanın soğukluğunu alan çoklukta birlik kazanmış *yeşil alan,* sonraki tarihlerde eklemlendiği düşünülen ahşap tekke mimarisine güç kazandırmaktadır. Dokuların farklılığını, sıcaklığı ile uyum ve ahenk kıvamına taşıyanbu yeşil alanda ağaçlar ve çiçekler adeta bireysellik kazanmıştır. Cami ve çeşmeler çınar; tekkeler, dut; türbe ve hazirelerse servi ağaçlarına komşu mttumüşlardır. Çiçeklerden lale ve gül gönüller kadar avlulan, bahçeleri ve mezarlıktan süsleyerek seçkin yerlerini almışlardır. İnsanın duygusal dünyasını görüntü ve kokusu ile kutsal alana açıveren bu çiçekler sonsuzluk kadar, geçiciliğin de en güzel vurgulandır. Benzer biçimde karşı koymaya mecali olmayan ahşap ve kerpiçten inşa edilen tekke ve içini dolduran her biri çiçekler gibi ayn renk ve mizaçtaki insanlar da bu karşıtlığı bünyesinde eriten iMşkinin uyumlu tezahürlerini sunmaktadırlar. Tekke, malzeme ve mimarisi ile bir köprü işlevi görerek kamusal alandan ayrılmakta ve sivil konut alanına aynı dokusal uyumla kanşmaktadır. Böylece irade eğitiminin tekran evlere götürülür. Tek ve iki katlı ahşap evler, bahçeleri ile mahremiyet kavrarnımn şuurlarım oluştururken, aynı zamanda İşlami yaşama biçiminin uygulama alanlandır. İnsan kavramı, görünen alam olan bedeni ile sınırlı ve ölüme mahkum iken, görünmeyen alam itibariyle sonsuzluğa açılır. Osmanlı şehirlisi, bir tür emanet addediş ile bedenini sağlıklı ve hoş tutarken, ruhunun ihtiyaçlarım ihmal etmeyerek ve tasarladığı bir programla zinde tutmuştur. Manevi ihtiyaçlanmn inançsal, düşünsel, sanatsal farkında ve idrakinde olan bu toplum, kenti adeta bu ihtiyaçların giderilme reçetesi olarak tasarlamış ve düzerdemiştir. Bu mekanda bizatihi hayat süren insan bedeni, sağlıklı kalmak için kendi ölçüleri içerisinde yaşama biçimini düzenlemiş, hamam ve şadırvanında temizlenmiş, hastalandığında şifahanesinde şifa bulmuş, çeşmesinde

şükre varmış, medresesinde Ume mazhar olmuş, tekkesinde huzura ermiş ve yaşamın merkezine günde beş kez ziyaret ettiği, kapısından girerken aşkın kudretin önünde hürmeüe eğüdiği, gözlerim tezyinata güzelliği, kulaklarını musikinin uhrevi tınısı üe yıkadığı ve ruhunu merhametin özünü oluşturan sevgi üe aldığınca doyurduğu bu müşfik ve tevazu sahibi mekanlarda, 15. ve 16. yüzydın İstanbul sahnesinde, Vefa dekorunda yaşamın dinamik yüzünü görünür kdmışür. Yaşam üe ölümün, varlık üe yokluğun birbirine sağlam köprülerle bağlandığı günlük yaşamın içine, -organik yapdanma anlayışı üe- hazire ve mezarlıklar yerleştirilmiş ve yaşamının hatırasının güzeUikle nakşedüdiği mezar taşları üe mistik dünya tasviri tamamlamıştır. Şeyh Ebu'l Vefa'nın temsüinde bir toplumun yaşama biçimi ve değerler sistemi, özede *kültürü,* küJliye olarak adlandınlan bu mekansal yapdanma modeü üe dünya tarih ve medeniyet albümünde yerini almıştır.

SUuette oluşturulan biçimlenme adeta bir tablo gibi, bizi estetik haz sürecine davet etmektedk. Nitekim Ayverdi, insan eliyle inşa edüen bu güzeüiği yine bir insana indirgemektedk: "Duvarından, taşından, kabrinden, lahdinden, türbesinden, servisinden İstanbul'un buram buram tütdüğü, sünbül, şebboy, karanfil ve gül misüUu havayı sarıp, her zerresi İstanbul, İstanbul diye düe gelen bir semtdi Vefa. Orada geçen zeman insanı gussadan azad eder; içi tertemiz, bedeni dinlenmiş bir mahluk olarak ayrdırdmız; çürdd siz de, orada, toprağı, taşı, çeşmesi, türbesi, binası, ağacı, servi ve çınarı üe bklikte çalan tek sesü şehir ve mimari musdaysmin, bu insan uğruna yapılmış san'at vahdetinin bir nağmesi olup çıkmışdınız.' Buna Şeyh Vefa'nın ruhaniyeti de mi kanlıyordu? Şübhesiz ki evet".[28]

İstanbul'un üçüncü tepesinin mütevazı bir yanında, Vefa kavramı simgeleştküerek inşa edüen küçük külüyemn kuruluşu ve işlediğine anlamım veren model inşam tanımak ihtiyacı doğmaktadır. Bu çözümlemenin, medeniyet anlayışının beslendiği kaynağı yansıtma biçimi kadar, toplumun mekan algısı ve tasavvuru konusunu açıklayacağı umulmaktadır.

C. Model İnsan veya Bir Değer Atölyesi: Şeyh Ebu'l Vefa

Mekanın yemden inşasında insan faktörünün önemim vurgulayarak, bugün hâlâ adıyla andan zata kimliği önem kazanmaktadır. Kaynaklarda 'Ebu'l Vefa', 'İbnü'l Vefa ya da İbn Vefa' veya 'Vefazade' olarak andan bu zat, siklerinde mahlas olarak kullandığı 'Vefa' unvanıyla tanınmıştır. Zeyniyye tarikatına mensup olup Konya'dan maiyeti Üe bklikte İstanbul'a gel-

diği bitirmektedir. Adları bizlere insanlığın ulaştığı yüksek insancıl karaktere ait bir vasfı hatirlatip, huzura davet etmesi, söz konusu modeün açıklanmasını gerekli kılmaktadır. Bu model insanın veya *insan-ı kamilin* bugüne söylenecek sözlerinin olması, onun dünyasının aşkın bir kaynakla beslendiğini söylemektedir. Bu dünyanın perde arkasındaki kahramanları olarak mekana atdan tohumun genetiğini, islam dininin ortaya koyduğu yaşam hedefi ve ölçülerinin başarılmış -kemalata ulaşmış- biçimini temsil eden ve bugüne ulaşan *bir* insan olarak Şeyh Ebu'l Vefa ele alınacaktır. Tasavvuf! yönüyle zihinlerde iz bırakan zatın, son dönemde çeküdiği ve günümüzde yerini görebüdiğimiz çüehanesine sığdınlamayacak bir ilişki ağı üe hayatın merkezinde rol oynadığı bümmektedir. Tasavvufi ilimler kadar zahiri ilimlere, astronomi özelinde vakıf, üç düde şür yazabüen ve musikiyle yüksek mertebede Uişki geuştirnüş Osmanlı medeniyetinin insan yetiştirme modelim temsü eden bu zat, klasik kültürün tanımlayıcı kodlarım bize tevazu üe düe gelen bu mekansal yapdanma modeü üe hediye etmektedir. Hayatı aşk ve muhabbet ekseninde kuran ve bu süzgeçten süzülen kavramları hayatın mekansal gerçekliğine işleyerek görünür lalan bu varoluş pratiği, Fuzuti şiirinde özede ifade edilmektedir:[29]

Geldi ol dem ki kılam canımı canana feda
Eyleyem arz-ı muhabbet kdam ızhâr-ı vefa

D. Zaman İçinde Eklemlenen Bina ve Yapdar: Medrese, Kütüphane, Sıbyan Mektebi ve Sebili

17. yüzyda gelmdiğmde Osmanlı Devleti'nin siyasi zaferleri sürmekte ve bu zaferlerin sonucunda gelen maddi ferahlık, İstanbul'a taş abidelerle manevi bir çehre kazandırmaya devam etmektedir. Adeta bir değer atölyesi olarak işlev gören Ebu'l Vefa Küüiyesi tevazuda derinleşir ve yeni komşular edinir. Üçüncü tepeye tırmandığında Süleymaniye Küllliyesi heybeti üe şehrin süuetini çizerken, üçgenin diğer ucu Şehzade Kültiyesi'ne kavuşur. Çevresi -büyüyen ölçek hiyerarşisi içinde- güzeüeşen, varlığı derinleşen Vefa, Hatiç'e bakan yamaçlarda ekonomik aktivitemn yerleşikliği kadar ulema semti kimliği üe Süleymaniye'nin sunduğu maddi ve manevi kazancın çok uzağında kalamazdı. Yüzyd başında semt bir medrese binası üe birlikte harın sayılır düzeyde prestijü konutlara ev sahipliği yapmaya hazırlanmakta idi. 17. yüzyılın ilk çeyreğinde, I. Ahmed dönemi defterdan Ekmekçizade Ahmed Paşa, adıyla andacak bir medrese binası yaptırmıştır. Şahıslar hayır, hasenat ve ilme katkıları

ile yeryüzünde isimleriyle daha uzun sure kalmak niyeti ile Ebu'l Vefa soması Vefa kimliğim inşa etmeye ve sürdürmeye devam etmektedirler. Cami-tekke merkezli büyüyen Vefa'da külliyenin kent siluetinde belirginleşmiş konumu, caminin kutsal mekan olması ve bu nedenden ötürü diğer yapılar arasındaki nispet farkının korunması anlayışından beslenmektedir. Selatin camüerinin bu anlamda kutsal değerler kadar iktidarı da temsil ettiği düşünülebilir. Nispetlerin oluşturulmasında temel alman ölçüler, yalnızca kutsal mekanlann yüceltilmesi değil aynı zamanda kentin tümüne aynı başanyla yansıtılan insan ölçüsüdür. Böylece, temelde insan ve insanlık değerleri yüceltilmektedir. Mahalle ve yapüarın isimlerini kuruculanndan almaları geleneği, toplumsal anlamda bireyci bir yapıyı çağnştirmamahdır. Osmanlı toplumu, cemaatçi yapısı ile toplumsal dayanışmanın odağıdır. Fertler isimleriyle ön plana çıkabilmişse bu, onlann topluma mal olduklarının bir göstergesidir. Bu anlayış, dinsel ve ahlaki parametreler tarafından belirlenmelrtedir. Bugün Cemal Yener Tosyalı Caddesi olarak anılan eski Kovacılar Caddesi'nin Taştekneler Sokağı ile birleştiği köşede konumlanan medrese, aynı kavşakta yer alan Molla Hüsrev Mescidi ve onun kuzeyindeki Hüsrev Kethüda Dârülkurrası bu sokak dokusunun 16. yüzyılda biçimlendiğinin göstergesi olarak yorumlanmaktadır.[30] Medrese, dönemi içinde yapılan külliyeler ile benzerlik içinde, türbe ve sebffle bütünleşen organik ve fonksiyonel bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sebil yapısı, bugüne ulaşabilen sebiller arasında en eskisi olan 1565 tarihli Hüsrev Kethüda Sebili olup[31] 17. yüzydda Ekmekçizade Ahmet Paşa'mn türbesinin yapımı sırasında yenilendiğine ilişkin yapısal ve üslupsal özellikler gözlenmektedir.[32] Bugün îlim Yayma Vakfı Yüksek Tahsil Talebe Yurdu'nun loıUanımında olan medresenin cadde üzerindeki basık kemerli asü giriş kapısı kapatılmış, binanın batt duvarına açılan kapıyla yandaki bina ile ilişki kurularak binanın bati cephesi kapanmıştır'. Medrese hücrelerinin yurtta kalan lisans düzeyindeki öğrencilerin kulüp çalışmalannın yapıldığı birimler olarak kullanıldığı söylenmektedir. Medrese, dikdörtgen planlı bir avluyu saran revaklann gerisinde 'U' oluşturacak şekilde konumlanan hücreler ve 'U'nun açık kalan ucuna yerleştirilen dershane ve güneybatisma yerleştirilen onunla eşit boyuttaki türbe kütlesi ile çevrelenmiştir. (R. 4-5-6) Revaklar ortada bir şadırvanı kuşatmaktadır. İki basamakla yükseltilen mescit-dershane kare planlıdır. Kıble cephesinin ortasında mihrap nişi ve iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Kuzeydoğu duvarında iki pencere bulunan meşcit-dershane, türbe ile ortak olan yan duvara açılan üç pencere, iki iç mekan

R. 4 **Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi**

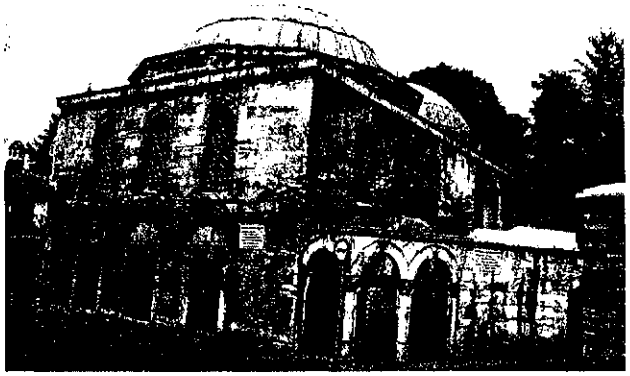

R. 5 **Bir köşe şenlendirmesi: Ekmekçizade Medresesi'nde, mescit, türbe, sebil ve hazirenin organik birliği**

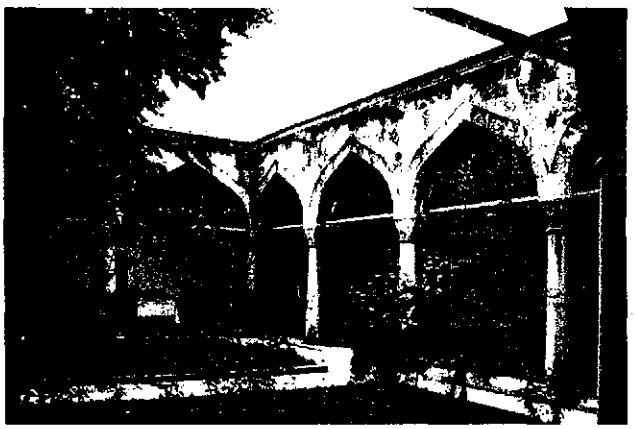

R. 6 **Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi iç avlu görünümü**

arasında görsel ve simgesel ilişki sağlamaktadır.[33] Güneş ışığı cadde üzerindeki cepheye açdan pencereler üe iç avluya üetümekte ve buradan hücrelere dağmlmaktadır. Diğer cephede yer alan hücrelerde pencere yoktur. Türbe bir hazire ile çevrelenirken Taştekneler Sokağı'na açdan köşesi, üç pencereli bir köşe sebüi üe şenlendirilmiş ve mekana yem perspektifler eklenmiştir. Medrese, mescit, dershane, sebil ve hazire **içice** geçmiş organik bir ilişki üe varlık kazanmıştır. Kesme taş işçiliği üe yükselen yapımn iri küfeki taşı bloklarla yapüan giriş cephesi üzerindeki pencerelerin söveleri, profilli mermer bloklardan oluşmaktadır. Kalıcı malzeme üe hayat bulan yapdar topluluğu, kamu hizmetinin süreklüiği kadar 'Hüve'l-Baki' inancını da dondurarak şehir mekanında yerini almıştır. Fonksiyon itibariyle yüksek öğretimi, şehir mekanında bizatihi temsü eden yapdar topluluğu, aslında varıığı ontolojik olarak kavramaya açan bir kavrayış ve yaşama biçimi formülünü simgeleştirmektedir. İşlek bü cadde üzerine yatay eksende kütiesel olarak konumlanan yapdar topluluğu, bugün kot farkı ve zemin düzenleme anlayışının değişimi üe asli oranlarım muhafaza etmemekle birlikte, genel olarak insan ölçeğinin esas alındığı yapdar, estetiğin oran, orantı, simetri unsurlarım açıklık ve denge üe temsü etmektedir. Ritim, pencereler ve onların kapalı alanla ilişkisi üe kurulmuş, bacalar üe tamamlanmıştır. Hücreleri yükselten kubbecikler bire bir eğitime işlerlik kazandıran bireyseüik anlayışını, ilmin meşruiyeti üe mekanda temsü etmektedir. Reel düzlenün veya dünyanın akışının teminatı büginin önemim kavrayan ve bunu mekanda nakşeden medresenin, suyu simgeleştiren şadırvan etrafında çok boyutiuluk ve insan ölçeğini esas alarak bire bü eğitim derecesinde önemsediği nisam, iki basamak üstte mescit üe aşkın kudrete yaklaştırması, türbe üe ölüm kadar hayata saygı kazandıran, bu saygının hatıra ve empatiyi yasanım gerçeldiğine kazandırması, sebü Üe böylesi taş kütleyi zarif bir huzur köşesine dönüştürerek, mekanı çok perspektifli olarak düzenlerken, hayaü bireyden kalkan aşkın kudrete ulaşan ontolojik bütünlükte kucaklamış ve ona anlam kazandırmıştır. Ahunbay'm mescit ve türbe arası pencere arasında kurduğu simgesel ilişki, yaşama biçimi ve değerler sisteminde karşılığım bulan inanç ve ibadetin önemim vurgulayarak, yaşamı ölümle banştuır, varlığa yoklukla varlık kazandırır ve bu yoüu ölümün soğukluğunu alarak çiçek kokusu ve su şudtısı üe ölümün kaçınılmazlığını bir tür özleme dönüştürür. Böylece kültürel kodlarımızın doğal yaşama ve iletilme alam olarak inşa edilmiş yapdarda, hayat yaşanmaya değer kdınmıştır.

1699 yılı devletin ilk toprak kaybettiği tarih olarak kitaplarda yer alır. Böylece 18. yüzyri, ekonomik refahın düştüğü oranda kültürel göstergedeki farklılıklar ile gelmiştir. Lale Devri (1718-1730), devletin kendi aleyhine işleyen iç ve dış konjonktürü değerlendiremediği veya sorunları görmezden gelerek lüks tüketime yöneldiği bir sefahat süreci olarak yorumlanmaktadır. III. Selim'le birlikte siyasi başansızlıkların nedeni, yönetim ve eğitim sistemlerinde bulunmuş ve bu konuda Ban devletierinin uygulamalan örnek alınarak sorunlann aşılması yöntemine başvurulmuştur. II. Mahmut'la devam eden bu yenileşme çabalan askeriyenin geliştirilmesi ve devlet teşkilahnın yeniden düzenlenmesi şeklinde olmuştur. Bu dönemde düzenli ordu birlikleri kurulması, askeri okulların açılması ve devletin nezareüere ayrılması ile bürokratik yönetim geleneğinin başlatılması yolunda modernleşme çabaları sürmüştür.

18. yüzyıl toplumsal, dolayısıyla mekansal açıdan istanbul'un siluetine farklüıklar ve yeni ilavelerle katılmıştır, önceki yüzyıllarda saray tarafından üretilen ve şehir yaşamına aktarılan mekansal ve kültürel biçimler, yeni arayışlara girmiştir. Bir üst sınıf kültürünün belirginlik kazanması ve buna bağlı olarak yeni konut ve yaşama biçimlerinin ortaya çıkması toplumun içsel dinamiklerinin farklılaşmaya başladığının göstergesidir, özellikle Haliç ve Boğaziçi kıyılarında, mevsimlik eğlence ve dinlenmeye yönelik konut biçimleri geliştirilmiştir.[34] Klasik dönemde saray içinde bulunan köşkler, sayfiye semtlerine taşınmıştır. Bahçe içinde, ahşap olarak inşa edilen köşkler ile su kenannda inşa edilen yeni konutlar, doğa mekan bütünleşmesi içinde zengin süslemeleri ile İstanbul'u güzeUeştirmiş ve kente yeni bir siluet kazandırmıştır. Konut tercihlerinde bireyselleşrhe eğilimi, kamusal alam temsil eden bina ve yapılarda kendini göstermiştir. Gerileyişin, kayıplar ve isyanların konuşulduğu emniyet duygususun aşınmaya başladığı toplumsal duygu dünyası, bir gayret düşünsel alana, kitabi bilgiye olan ihtiyacı ve bunun önemini Vefa'da bir kütüphane binası ile dile getirmektedir. I. Mahmut döneminde baş defterdarlık yapan, aynı zamanda divan sahibi bir şair olan Mustafa Atıf Efendi, 1741 yılında bu kütüphane binasını inşa ettirmiştir. Toplumun ihtiyacı kadar Mustafa Atif Efendi'niri entelektüel kişiliği ve incelikli ruhundan beslenen zarifve çok veçheli kütüphane ile Vefa'nın anlamı derinleşir. Planı, yapı strüktürü Ve konumlanması ile ilgi Çekici olan kütüphane binası, şehrin eski sokak topografyasına uyundanclırılmış görünümü ile İstanbul'un eski Türk ev mimarisinin günümüze ulaşmış nadir örneklerinden sayılmadadır.[35] Şeyh Ebu'l Vefa Camii'ne komşu tutulan yapı, estetik boyutu ile bir köşe şenlendirmesi olduğu kadar, pratik-ekonomik boyutu ile fayda ve sürdürülebilirlik kavramlarına aynalık etmektedir. Hafız-ı kütüblerin kalmaları için

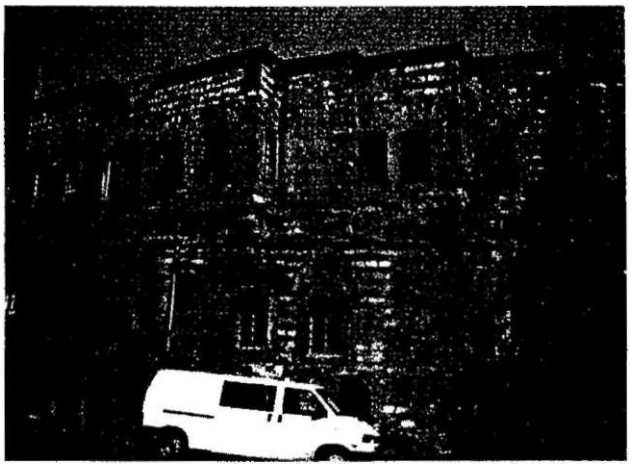

R. 7 Atıf Efendi Kütüphanesi ön görünüm

R. 8 Kemerli kapıdan Atıf Efendi Kütüphanesi'ne giriş

yapılan, üçer katlı üç meşruta evle ilk algüamamıza konu olan ön yapı formu bize neler söylemektedir. Kütüphanenin yanındaki meşruta evler, yüksek cepheleri üe üç kadı ve en üst katta konsoüara oturan çıkmalarla temsü edilmektedir. (R. 7) Kamu hizmetini planlarken onun sunacağı faydayı ve hizmetin sürdürülebüirliğinin teminaü olan yapıyı ilk görünüm

R. 9 Atıf Efendi Kütüphanesi giriş perspektifi

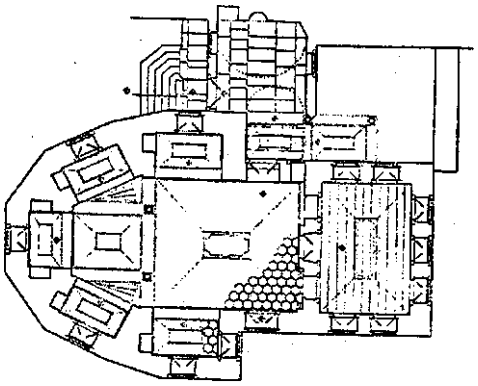

'Resim: 421 Zemin kat planı. *Ground Floor Plan.*

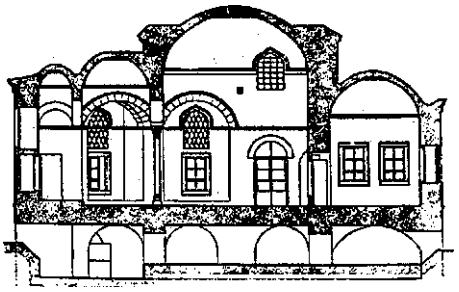

(Resim: 44) Boyuna kesit. *Zontrittdinal ttUon.*

R. 10 Atıf Efendi Kütüphanesi zemin kat planı ye boyuna kesit

Kaynak: *ROlöve I İstanbul Boğaziçi Köyleri Yerleşmesi Resmi ve Kültürel Taş Binalar İstanbul ve Anadolu Evleri Çeşmeler ve Selsebiller,* Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü Röleve Kürsüsü Yayım, istanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968.

alanına yerleştirmek gerçekliği, mimaride biçimlere tutunma anlamında ev mimarisinin kalıcüığım temin etme kaygısını taşıdığı şeklinde yorumlanabilir. Kemerli bir kapı, bir dehlizle teneffüs avlusuna bağlanmaktadır. Az ışık alan, loş dehlizde ilerlerken asıl kütüphane binası, tevazu ile kendisini takdim etmektedir. Bu sıcak karşüama, insan ölçeğini yalnızca doğal alanın aşabildiği doğal bahçe biçimlenmesi ile yerini bir tür iç huzuruna bırakma iddiasındadır. (R. 8-9)

Esas kütüphane binası, kemerlerle dışanya açılan bodrum zemininde yülcselmektedir. Zeminden altı basamakla çıkılan seki ile, vaktiyle mescit veya namazgah olarak işlev gören küçük bir mekana ulaşılmaktadır. Buradan iki açıklığı olan bir sundurma ile okuma salonu olarak işlev gören alana geçilmektedir. Kare biçiminde tasarlanan bu bölüm aynalı tonozlarla örtülü beş hücre yapısı üe çevrelenmektedir. (R. 10) Eskiden sedirlerle tefriş edilen okuma alam, beş farklı cepheden çevreyi seyretmektedir. Kütüphane lıizmetinin yürütülmesi ve sürdürülebUiriiği için vakfiyesinde hafiz-ı kütüblerin inşa edilen evlerde oturmalan şart koşulmuş ve kütüphanede cemaatie kılınacak namazlarda imamlık ve müezzinlik yapmaları yükümlülüğü konmuştur.[36] Faydalı kavramından harekede, hizmetin içeriği olan özün ve biçimin belirlenmesinde mescit ve kütüphanenin organik birlikteliği, ihtiyacın dini değerler tarafından belirlendiği yaşama biçimine aynalık etmektedir. Lale devrini izleyen yıllarda konut alanında izlenen bağımsızlaşma ve bireyselleşme eğilimi, yapıların kurucularının toplumdaki kimlik kazanma biçim ve göstergelerinde değişime işaret etmektedir. Kamu hizmetinin kutsallığı ve sürekliliği özel alanın siluette izlenme şekli kadar toplumsal anlamda ön planda olma talebi ile de gelmektedir. Bir tür bütünden koparak bağımsızlığını kazanma ile kendisini bulan yapılar da bundan nasibini almıştır. Kamu hizmetinin bütünlüğü anlayışı birkaç fonksiyonu birden ifa etme ve organik olma ile genel hadanyla varlığını korurken, biçimlerde bezeme kaygısı ön plana çıkmaya başlamış; şehrin içinde görünme ye kendini sergileme, tek cephe ile yüzeyselleşme pahasına tercih edilmiştir. İşte Recai Mehmed Efendi sıbyan mektebi ve sebili buna tipik bir örnek teşkil etmektedir. III. Mustafa reisülküttaplanndan Mehmed Efendi tarafından yaptınlan sıbyan mektebi ve sebil, 18. yüzyılın son çeyreğinde 1775 tarihinde Vefa'da yerini almıştır. (R. 11)

Eskiden külliyenin parçası olarak inşa edilen sıbyan mektepleri, bu yapı topluluğu ile örneklendiği üzere bağımsız olarak yapılmıştır. İki kadı, taş tuğla kanşık duvar örgüsü ile inşa edilen mektebin birinci kat

R. 11 RecaiMehmed Efendi Sıbyan Mektebi ve Sebili

cephesinde mermer söveli pencereleri Ue dershanesi bulunmaktadır. Bugün ilköğretim okulu fonksiyonunun mekandaki karşdığı olan bu yapı, Türk barok rnimarisinin güzel bir örneği olarak yorumlanmaktadır. İki kath taş yapdar olması sebebi ile 'taş mektep' olarak anda gelen bu yapdann alt kaü sebilhane olarak halkın kuUammmdadır. İçinde yaşanan zamanın estetik beğenisini yansıtarak güzel kavramına ev sahipliği yaparken, bir maşrapa su ikramı üe içi ferahlaüp kalbe şükür dolduran bu yapının üst katı, zihin ve hafizanın geliştirilmesi için kullanılmaktaydı. Sıbyan mekteplerinde talebeler tarafından hep bir ağızdan okunan ye dua olarak öğretilen gülbank vardır. Donem toplumunun inanç sistemi ve yaşama biçimimi tipik olarak yansıtan bir gülbank, çocuklann ağ--zindan, şöyle söylemektedir:[37]

> Allah, Allah illallah, Celilü'l-Cebbar, Muinü's-Settar, Haliku'l-leyl ve'n-nehar, La-yezal, zü'l-Celal, birdir Tanrı;
> Erin erliğine, Hakk'ın birliğine; Din-i mübin uğruna,
> şehit olan gaziler aşkına diyelim aşk ile bir Allah.
> Allah Allah, Allah daim hay (üç defa)
> Evveli Kur'an, ahiri Kur'an, eli kan, kılıcı kan, sinesi üryan, ciğeri püryan;
> Din-i mübin uğruna, şehit olan gaziler aşkına diyelim aşk Ue bir AUah;
> Allah Allah, Allah daim hay (üç defa)
> Evveli gaza, ahiri gaza, inayet-i Huda, kasd-i a'da;
> Din-i mübin uğruna şehit olan gaziler aşkına diyelim aşk üe bir Allah
> Allah Allah, Allah daim hay (üç defa)

Hacılar, gaziler raviler; 'üçler, yediler, kırklar, gülbang-i Muhammedi, nur-i Nebi,
Kerem-i Ali, pirimiz, üstadımız hazret-i Osman-ı Zinnureyn-i veli;
Gerçekler demine devranına, Hu diyelim hu...

Biçim ve bezeme kaygısının, özün kaybına tezat bü şekilde ön plana çıktığı bu yapı yine de mekanda, 18. yüzyüın insan ölçüsünü esas almış, fayda üreten bü soluklanma köşesi olarak izlenmektedir. Zka artık İstanbul, taş küüeler halinde süreklüiği tekrarlayan, soğuk kışla binalarını bağnna basmak ve süuetinde yükseltmek durumundadır.

Sonuç

İstanbul tarihi kent dokusunu, Osmanlı Vefa'sı özetinde kendisine mesele edinen bu çalışmanın ilk bölümü, konunun önemi ve meşruiyeti zernininde hayat bulmaktadır. Osmanlı şehkcitiğinin külliye merkezli kurulduğu bilgisini teyit eden mekansal yapdanmanm ardından, külliyeyi tarihin ve toplumun akışı üe gelen değişim ve farklılıklarla çevreleyen çeşme, medrese, kütüphane, sıbyan mektebi ve sebüi Ue mekansal perspektifti olarak semt, biyografik bk yaklaşımla ele alınmaktadır.

Yaşama biçimi ve değerler sisteınirıin mekana yansıdığı/aksettiği kabulü Ue mekansal perspektiften nicelenen bu yapdar, bk semtin tanımlayıcı parçalan olmak sebebiyle açıklayıcı, bütüncül, zaman içinde tamamlanan inşa ile organik olma özelliklerim temsü etmektedk. Bina ve yapdar arası ölçek hiyerarşisi, yapdan düe getiren malzeme tercihine anr lamlı ve özgün oluşu, çok fonksiyon ihtiva etme kaygısının, mekana, fayda kavramının baş tacı edüerek taşındığı mekansal oluşum ve dönüşüm süreci -söz konusu bina ye yapdar eşliğinde- anlatılmaktadır. İnanç sisteminin kubbe ve minare formu Ue gökyüzüne yükseltildiği cami merkezli toprağa tutunan ve çevreye kök salan mekansal oluşum süreci, çevresi Ue uyumlu bk bütünlük içinde yaşamın ihtiyaçlarım iricelikle ve titizlikle öngörüp geçmişe vefa ederken, gözlerini ufuktan ayırmayan duruşu Ue geleceğin sorumluluğunu taşımaktadır. Böylece Vefa semti ye Vefalı kimliği zaman içinde varlık kazanmış ve hayatin gerçekliğinden pay almıştır.

Estetik biliminin ölçütlerini görünür alanda yansıtan bu uyumlubklik, külliye merkezli oluş ve kısan modeli ekseninde, İslam dini ve pratiği tarafından doldurulan bk içerik olarak tümdengelim yaklaşımı Ue mekanda

yerini almıştır. İçeriği/özü temsil eden alan, ihtiyaçların bir bir hesaba katılması, geçmiş ve gelecek sorumluluğu unutulmadan tüme varım yöntemi ile oluşturulduktan soma, değerler sistemi ile sosyal hayata yansıyan süreklilikler, aşkın boyuda sınırlan çizilen idealizm ile realizmin dengeye kavuştuğu ölçü ve dozda, mekanda iz sürmektedir. Söz konusu bina ve yapıların o dönem toplumunun duygu ve düşün dünyasını yansıtan özgün formlar olduğu düşünülmektedir. Bir siluet ve dış mekan değeri olarak beka kavramı görünür alana taşınırken, fayda kavramı insana hizmet etmek ekseninde Vefa'nın omurgası olarak simgeleştuilebilir. Kutsal alandan, güzellik sevgisi esaslı, bireyi yüceleştiren bir kabulle ve insana hizmet etmek şian ile yeryüzünden bir elçi ile haber alan ve bu habere vefa eden bir toplum tarafından, aşkın boyut, görünür alanda kalıcı malzeme ile örülmüş binalarla yükseltilirken, göriinmeyen/soyut/toplumsal alanda fayda kavramı ile yeryüzüne kök salmaktadır. Semtin en büyük çaplı yapısından, küçücük bir kuş evine kadar inşa edilen bina ve yapılar, o zamanlar, orada yaşayan toplumun ruh dünyasını temsil etmektedir. İç-dış dünyanın tutarlılığı, mekanda biçimsel göstergeler ile teyit edilirken, toplumun duygusal ve düşünsel dünyasının dönüşümü mekanda izlenmektedir.

Zanlar, samlar ve kanaatier içinde silikleşen günümüz dünyasından, geleceğin endişesi içinde geçmişe tarihi kent mekanından bakarken Vefa'da yakdayıverdiğimiz bu su misali berrak ve samimi görüntü, tarihe ve ecdada duyduğumuz sorumluluk duygusunu daha da ağırlaştırmaktadır.

Notlar

1 Richard Sennett, *Gözün Vicdanı Kentin Tasarımı ye Toplumsal Yaşam,* çev. Süha Sertabiboglu ve Can Kurultay, istanbul: Ayrınü Yayınlan, 1999.

2 Doğan Kuban, *Türkiye'de Kentsel Koruma Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri,* istanbul: Tarih Vakfi Yurt Yayınlan, 2001, s. 10.

3 Martin Heidegger, *Sanat Eserinin Kökeni,* çev. Fatih Tepebaşılı, istanbul: Babil Yayınlan, 2003.

4 Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gök Kubbemiz,* istanbul: MEB Yayınlan, 1992, s. 45.

5 Tarihi doku, Avrupa Kentli Haklan Deklarasyonu'nda 'tarihi kentsel yapı mirası' olarak yerini almakta ve 'kentsel mimari, çağlar boyu önemli ve değerli olagelmiş tarihi yapı mirası olup, kentin kimliğini ve anılarını (yaşanmışlığını) saklamak için korunurlar. Bu miras, insan becerisinin ürünü, sanatsal ve kültürel değer taşıyan, taşınmaz varlıklar olabildikleri gibi; konum, topografya ve ildim koşullanyla oluşan doğal varlıklar da olabilirler' şeklinde açıklanmaktadır. Aynı zamanda kentsel mirasa, kent ve kentlinin kimliği açısından kritik önem atfedilmektedir. Tarihi kent mirası, Avrupa Mimari Mirasının Korunma-

sına ilişkin Konvansiyon'un 1. maddesinde tanımlandığı gibi anıüar, yapı grupları ve kent dokularından oluşmaktadır. Kentsel mirasın önemsenmeyen kısmı, fabrikalar, makine-teçhizat, köprüler, limanlar, ambarlar gibi genelde sanayileşme dönemi yapılandır. Söz konusu belgede tarihi merkezlerin ve dokulann, uyumlu bir sosyal denge oluşturduğu ifade edilmekte ve eski kent dokularındaki faaliyederin gelişebilmesi için doğru koşulların oluşturulmasının, sosyal bütünleşmeyi sağlayacağı ve tarihi bir yapının korunmasıyla, bir bölgenin karakterinin korunabileceği söylenmektedir.

6 Çerçeve Sözleşme, 2005 yılı Mayıs ayında yapdan Avrupa Konseyi 3. Hükümet ve , Devlet Başkanları Zirvesi'nde belirlenen öncelikler kapsamındadır. 13 Şubat 2006 tarihinde sekiz ülkenin imzaladığı sözleşmenin yürürlüğe girmesi için iki ülkenin imzası gereklidir. Söz konusu Sözleşme'nin kökleri, Avrupa Konseyi'nin 4. Kültürel Miras'tan sorumlu Bakanlar Kpnferansı'm (Helsinki, Mayıs 1996) takiben yapılan 'Miras, Kimlik ve Çeşidilik' konulu çalışmasına dayanmaktadır. 5. Kültürel Miras'tan sorumlu Bakanlar Konferansı'nm ilgili komitesine Granada Sözleşmesi (Mimari Miras, 1985) ve uygun olması durumunda Valetta Sözleşmesi (Arkeolojik Miras, 1992) için *'belli bir bölgede tarihin akısı içinde ortaya çıkan çeşitli kültürel ifade biçimlerini temsil eden mirasın,* o bölgenin mevcut siyasi ortamına bakılmaksızın korunması ve iyUeştirilmesi için evrensel bir ilkeyi' başlatacak ve karşılaşılacak güçlüklerin aşılmasında yardımcı olma görevini üstlenecek bir süreğenlik mekanizmasını temin edecek bir ek protokol taslağı hazırlama talimatı vermiştirs2003 yılı Ocak ayında Bakan Yardımcdan, Kültürel Miras Yömendirme Komitesinde çalışan uzmanlar komitesi, bir kalkınma kaynağı olarak kültürel miras üzerinde taslak bir Çerçeve Sözleşme hazırlanmasına yardımcı olacak çalışma konularım onaylamıştır. Hasan Ferhat Güngör, 'Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi', *Türk İdare Dergisi,* 2006, sy. 451; erişim: 22.09.2006, http://vvww.icisleri.gov.tr.

7 Hasan Ferhat Güngör, 'Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi', 22.09.2006, http://www.icisleri.gov.tr.

814.04.1982 tarih ve 2658 saydı Kanunla Türkiye'nin katılımı uygun bulunan söz konusu Sözleşme, 23.05.1982 tarih ve 8/4788 saydı Bakanlar Kurulu karanyla onaylanarak, 14.02.1983 tarih ve 17959 saydı Resmi Gazete'de yayinlanmıştır.

9 Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi,* çev. Zeynep Rona, 2. baskı, İstanbul: Tarih Vakfi Yurt Yayınlan, 2000, s. 407.

10 tlber Ortaylı, "İstanbul'un Mekansal Yapışırım Tarihsel Evrimine Bir Bakış", *Amme İdaresi Dergisi,* Ankara, 1977, sy. 2, s. 86.

11 Bu zaman dilimi, İstanbul'un Türkler tarafından fethedümesiyle başlayan şehir iman ile zamanla kendim bulan özgün şehir mimarisi ve dokusunun 1950'lere kadar varlığını sürdürdüğü gerekçesiyle zikredilmektedir.

12 Çelik Gülersoy, *İstanbul Estetiği,* İstanbul: Turing Yayınlan, 1983, s. 8.

13 Vefa Bozacısı, 1876'da Karadağ'ın Prizren kasabasından gelen bir ailenin, Vefa'da açüğı küçük dükkanda kök bulur.

14 Bruno Zevi, *Mimariyi Görmeyi öğrenmek,* çev. Demir Divanhoğlu, İstanbul: Birsen Yayınevi, 1990, s. 29.

15 Spiro Kostof, *The City Shaped Urban Patterns and Meanings Through History,* Londra: Thames and Hudson Ltd., 1991, s. 53-54.

16 Aynur Can, "Antik Kent ile Bu Mekanı Üreten Toplumun Değerler Sistemi Arasındaki Iuşkinin İncelenmesi ve Atina örneği", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003, s. 70-72.

17 Kazım Çeçen, *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları,* (haz. Celal Kolay), İstanbul: İBB İSKİ Yayım, 2000, s. 23.

18 Ortaylı, a.g.m., s. 86.

19 Halil İnalcık, "İstanbul: Bir İslam Şehri", *İstanbul Armağanı 1 Fetih ve Fatih,* (haz. Mustafa Armağan), İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınlan, 1995, s. 75.

20 Cliff Moughtin, Taner Oc, Steven Tiesdelland, *Urban Design: Ornament and Decoration,* Oxford: Buttervvorth-Heinemann Ltd., 1995, s. 4-11; İsmail Tunalı, *Estetik,* 4. baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996, s. 201-224.

21 Semavi Eyice, "Vefa Kilise Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfi ortak yayını, 1994, c. VII, s. 374.

22 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi,* İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyati, 1953, s. 502.

23 Aziz Doğanay, "Ebu'l-Vefa Külliyesi", *İstanbul: Şehir ve Medeniyet,* (haz. Şevket Kamil Akar), İstanbul: Klasik Yayınlan, 2004, s. 150.

24 Baha Tanman, *"Şeyh Veîs L Kü^esi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* c. VII, s. 174-175.

25 Doğanay, a.g.m., s. 157-158.

26 Doğanay, a.g.m., s. 165.

27 Nur an Kara Pilehvarian, "Osmanlı Çeşme Mimarisinde XIX. Yüzyıl Değişimleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler,* İstanbul, 2000, s. 69.

28 Ayverdi, *a.g.e.,* s. 502.

29 Fuzuli, *Saadete Ermişlerin Bahçesi (Hadikatü's-suada), 6.* baskı, çev. Selahaddin Güngör, İstanbul: İstanbul Maarif Matbaası, 1955, s. 362.

30 Zeynep Ahunbay, "Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi", *Dünden Bugüne ls^ tanbul Ansiklopedisi,* c. III, s. 146.

31 Nur Urfahoğlu, "Osmanlı Sebil Mimarisi", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler,* s. 63.

32 Ahunbay, a.g.m.

33 Ahunbay, a.g.m.

34 Ortaylı, a.g.m., s. 92.

35 Semavi Eyice, "Atıf Efendi Kütüphanesi Mimari kısmı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* c. I, s. 399.

36 Fuat Sezgin, "Atıf Efendi Kütüphanesi'nin Vakfiyesi", *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* İstanbul, 1955, c. VI, s. 138-139.

37 Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı: Adab-ı Osmaniyye,* İstanbul: İz Yayıncılık, 2003, s. 470,